

Zvonko
Maković

predsjednik
Društva povjesničara
umjetnosti Hrvatske

Sandi Bulimbašić
*Društvo hrvatskih umjetnika
„Medulić“ (1908.–1919.):
umjetnost i politika*

DOI:
10.17685/Peristil.60.16

Društvo povjesničara
umjetnosti Hrvatske

Zagreb, 2016.
414 str.

Recenzenti:
Dragan Damjanović, Irena Kraševac

Grafičko oblikovanje:
Viktor Popović

ISBN 978-953-6089-41-3

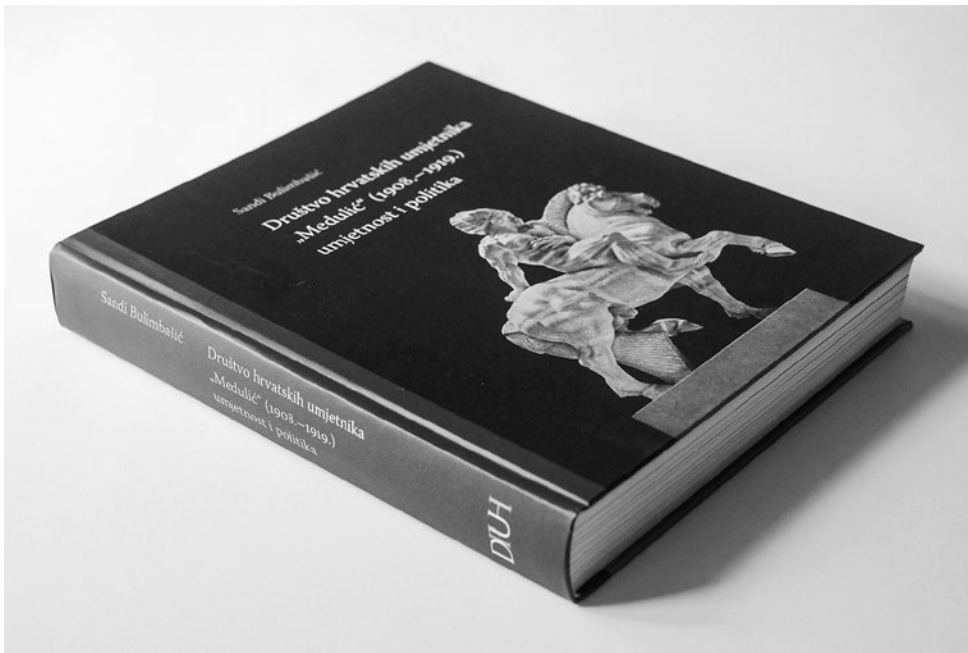

foto: Sanjin Kaštelan

Razbijene iluzije jednog vremena

Knjiga Sandi Bulimbašić, posvećena Društvu hrvatskih umjetnika „Medulić“, višestruko je značajan doprinos ne samo našoj povijesti umjetnosti nego i kulturnoj i političkoj povijesti prošlog stoljeća. U užem smislu riječi, autorica ovdje obrađuje aktivnost nekoliko istaknutih umjetnika koji se organiziraju i politički angažiraju u turbulentnom razdoblju između 1908. i 1919. godine, razdoblju u kojem Hrvatska u više aspekata mijenja

svoj identitet. Društvo „Medulić“ nije bilo nepoznato u našoj historiografiji, a o glavnim se protagonistima, s Meštrovićem na čelu, pisalo do sada na različite načine. Nikada se, međutim, do ove knjige od preko 400 stranica, nije tako dubinski i sveobuhvatno išlo u iščitavanje arhivske građe i na osnovi otkrivenih činjenica gradila uzorna interpretacija djelovanja Društva, ali i vremena u kojem je Društvo djelovalo. Za to cjelovitije sagledavanje

i donošenje zaključaka postoje brojni razlozi od kojih su svakako važni vremenski odmak te dostupnost izvora. Važne su isto tako i okolnosti koje nas navode da danas drugačije čitamo i razumijemo glavne intencije umjetnika koji su djelovali u Društvu, a tiču se političkih implikacija koje su obilježile njihov rad. Iako je cilj Društva hrvatskih umjetnika „Medulić“ isprva bio zaštititi staleške interese svojih članova, vrijeme i političke prilike naveli su ih na mnogo kompleksniji angažman. Društvo je osnovano na Prvoj dalmatinskoj umjetničkoj izložbi krajem 1908. u Splitu i činili su ga umjetnici iz Dalmacije, a uz Ivana Meštrovića utemeljitelji su bili odreda istaknuti umjetnici, kao Vlaho Bukovac, Emanuel Vidović, Mirko Rački i Tomislav Krizman. Namjera im je bila poboljšati svoj status i izjednačiti se s umjetnicima iz banske Hrvatske koji su djelovali u konzervativnom i potpuno apolitičnom Društvu umjetnosti koje je nadzirao Iso Kršnjavi. To govori o nepovezanosti, pa i izoliranosti Dalmacije od Zagreba kojem su ovi umjetnici težili. Osim praktičnih staleških interesa, Društvo je težilo afirmaciji nacionalnog identiteta u kulturi i samostalnosti hrvatskog naroda od Austro-Ugarske. Kako je u to doba bila u širem okruženju vrlo živa ideja o povezivanju južnoslavenskih naroda, odmak od Austro-Ugarske, koji su pripadnici medulićevaca zagovarali, približio ih je upravo toj političkoj opciji. Drugim riječima, od prvotnih usko staleških interesa, skupina umjetnika iz Dalmacije pomaknula je žarište prema aktualnijim političkim problemima.

Sandi Bulimbašić prva je kao bitan sadržaj svojeg bavljenja Društvom „Medulić“ s pravom premjestila s tematsko-stilskog aspekta na politički, pa stoga i glavni doprinos ove skupine umjetnika nije toliko promatrala u jačanju hrvatske moderne nekom njihovom stiliziranom secesijom i simbolizmom, nego je ispod površine Meštrovićevih kipova i slika Mirka Račkog, Emanuela Vidovića i brojnih drugih iščitavala drugačije poruke. Prema tome može se pojednostavljeno zaključiti kako je ključna osobina djelovanja Društva hrvatskih umjetnika „Medulić“ bila u aktualnim političkim zbivanjima koja su se artikulirala i afirmirala na ruševinama jednog sustava, a to je Austro-Ugarska Monarhija, i političkoj konstrukciji drugoga, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Pripadnici Društva „Medulić“ nisu bili prvi koji su prelazili granice i u međusobnom povezivanju južnoslavenskih kultura vidjeli pozitivne korake. I prije njih bilo je društava u Hrvatskoj, Sloveniji

i Srbiji koja su, organizirajući zajedničke izložbe, otkrivala i namjere koje nipošto nisu samo staleške prirode. Društvo hrvatskih umjetnika s Vlahom Bukovcem na čelu i hrvatski odsjek Saveza jugoslavenskih umjetnika „Lada“ počeli su nekoliko godina ranije surađivati sa sličnim društvima u Beogradu, Ljubljani i Sofiji gdje je krajem 1904. utemeljen Savez „Lada“ nakon što je u Beogradu organizirana Prva jugoslavenska umjetnička izložba. Statut „Lade“ i podjela u četiri nacionalna odsjeka – hrvatski, slovenski, srpski i bugarski – potvrđeni su sljedeće, 1905. godine u Sofiji. Na drugoj Jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi održanoj 1906. u Sofiji dolazi do sukoba među članovima u hrvatskom odsjeku, jer je dio njih koncept Saveza „Lade“ smatrao konzervativnim i mlakim, a tu su frakciju predvodili Ivan Meštrović, Vlaho Bukovac, Emanuel Vidović, Mirko Rački i Tomislav Krizman, sve budući utemeljitelji „Medulića“. Do sukoba je došlo osobito na Trećoj jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi 1. svibnja 1908. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Velik dio mladih umjetnika odbio je izlagati, a smetalo ih je što je izložba bila pod pokroviteljstvom bana Raucha i proaustrijskog režima. Pobunu su predvodili dalmatinski umjetnici, s Meštrovićem na čelu, i javlja se ideja o samostalnom nastupanju, što je 30. rujna 1908. urodilo otvaranjem Prve dalmatinske izložbe u Splitu. Izložba je otvorena u novosagrađenom Hrvatskom domu, a na njoj je sudjelovalo dvadeset i osam slikara i kipara s preko 160 djela. Razmimoilaženja među umjetnicima koji su zajednički počeli izlagati u okviru svojevrsnoga južnoslavenskog programa bilo je i znatno prije. Možda je do tog različitog gledanja na zajedništvo došlo još 1904. u pokušaju organizacije izložbe koja, upravo zbog intriga s evidentno političkim implikacijama, nije ni održana. Riječ je o Prvoj umjetničkoj izložbi u Sarajevu na kojoj su trebala biti izložena djela hrvatskih umjetnika (Ivana Meštrovića, Emanuela Vidovića, Bele Čikoša Sešije, Ivana Tišova, Celestina Medovića, Roberta Frangeša, Tomislava Krizmana i dr.). Djela ovih umjetnika prethodno su bila izložena u Beogradu na Prvoj jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi organiziranoj u povodu proslave krunidbe Petra Karadorđevića i stogodišnjice srpskog ustanka. Formalno je u Sarajevu izložbu pokrenulo Hrvatsko pjevačko i prosvjetno društvo „Trebević“, a poslije je posao preuzeo Odbor prijatelja umjetnosti i umjetnika koji su predvodili Ćiro Truhelka i Dušan Plavšić. Izložba nije održana zbog niza intriga,

upravo kampanje koju su predvodili srpski listovi u Kraljevini Srbiji i Dvojnoj Monarhiji. Kao razlog nepotrebnog održavanja izložbe navodilo se kako je ona ideja tuđinske okupacijske uprave u Bosni i Hercegovini kojoj je cilj omesti beogradski dogovor o kulturnom integralizmu južnoslavenstva. Izložbu se ocijenilo kao pokušaj odvlačenja pozornosti od netom zatvorene beogradske izložbe, te kako ona potiče razdor u južnoslavenstvo koje predvodi dinastija Karadorđevića, odnosno da se takvom inicijativom razbija ideal „oslobodjenja srpskih neoslobodjenih krajeva na Balkanu“. Izložba u Sarajevu nije održana, međutim, organiziraju se izložbe drugdje i one nimalo ne prikrivaju svoje političke konotacije. Štoviše, politika je često njihov glavni pokretač. Konačno, i Prva dalmatinska umjetnička izložba otvorena 30. rujna 1908. pripada tomu krugu, a osobito će se politička pitanja intenzivirati osnivanjem Društva hrvatskih umjetnika „Medulić“. Kada 5. listopada 1908. dođe do aneksije Bosne i Hercegovine, mnoge stvari proklamiranoga južnoslavenstva, utkanog u programe izložbi i umjetničkih društava, bit će mnogo jasnije. Zanimljivo je pratiti kako se na taj događaj gleda iz Srbije, pa i među umjetnicima, a osobito onima koji će se, kao Nadežda Petrović, pridružiti Meštroviću i Društvu „Medulić“. Nadežda Petrović organizira skupove i piše proglose u kojima se govori o aneksiji kao otkidanju srpskog teritorija i pripajanja Austro-Ugarskoj. U Hrvatskoj aneksija Bosne i Hercegovine, međutim, pojačava strah od neizvjesnosti, a osobito zbog nepovezanih hrvatskih zemalja koje su svaka postajale lakim plijenom snažnijih susjeda. U to vrijeme, a godina je 1908., Meštrović započinje svoj *Vidovdanski ciklus* kroz koji se jasno prepoznaje ideja povezivanja sa Srbijom i drugim južnoslavenkim zemljama. Meštrović, kao dominantna figura iz Hrvatske, Nadežda Petrović iz Srbije i Rikard Jakopič iz Slovenije činit će trijumvirat čije će zajedničko djelovanje imati jakih rezonancija sljedećih godina, točnije u vrijeme balkanskih ratova 1912. i 1913. Jugoslavenski odbor i Londonski ugovor, a osobito ratne godine, jasno će pokazati kako se na savez južnoslavenkih zemalja gleda potpuno drugačije u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji. Dolazak Nikole Pašića na čelo srpske vlade rasvijetlit će u cijelosti evidentne zablude, dakako i u krugu medulićevaca. Pašića i Radikalnu stranku kojoj je bio na čelu, zanimala je isključivo Velika Srbija koju bi osobito uvećale zemlje izdvojene iz Austro-Ugarske. Konačno, on

se protivio i nazivu Jugoslavija smatrajući boljim Velika Srbija, dok je za narod predlagao naziv Srbo-Hrvati. Kompromis je postignut tzv. Krfskom deklaracijom, izbjegnuto je naziv Jugoslavija i predložena Država Srba, Hrvata i Slovenaca.

Tijekom rata članovi Društva „Medulić“ jasno su prepoznali vlastite zablude, mnogi su izbivali iz domovine, pa kada su 1919. u Splitu posljednji put zajednički izlagali, nije ih više apsolutno ništa međusobno povezivalo. Veze pak s drugim sredinama, sada jedinstvene države, poprimile su potpuno drugačiji vid ponašanja. Ključna ličnost Društva „Medulić“, pa i čitavoga umjetničkog života ne samo u Hrvatskoj tijekom prva dva desetljeća 20. stoljeća, bio je Ivan Meštrović, inače i član Jugoslavenskog odbora. U svojoj knjizi *Uspomene na političke ljude i događaje* s dubokim razočaranjem on piše o tim ranim svojim umjetničkim i političkim aktivnostima. U predgovoru, između ostalog, ističe kako je nakon Prvoga svjetskog rata bilo nepoželjno kod Srba isticati udio Hrvata, odnosno Jugoslavenskog odbora u osamostaljenju od Austro-Ugarske Monarhije.

U svakom pogledu sjajna knjiga Sandi Bulimbašić *Društvo hrvatskih umjetnika „Medulić“ (1908.-1919.): umjetnost i politika*, govoreći kroz umjetničke projekte i aktivnosti velikih protagonista s područja buduće Jugoslavije, govori još više o razbijanju političkih i osobnih iluzija nedvojbeno najangažiranije skupine umjetnika. Autorica je iščitavala povijesnu građu i kroz nju interpretirala i vrednovala umjetničku produkciju odmeravajući je uvijek u širem kontekstu. Treba osobito istaknuti kako su neke njezine spoznaje i teze potpuno nove, a bit će važne za sagledavanje kako hrvatske umjetnosti s početka 20. stoljeća tako i umjetnosti koja pripada drugim sredinama, Sloveniji i Srbiji, ali i čitavoj Srednjoj Europi. Niz značajnih knjiga inozemnih autora objavljenih proteklih dvadesetak godina u kojima se također sagledava građa koja je i ovdje obuhvaćena, pokazuju svu važnost povijesnog segmenta koji je obradila Sandi Bulimbašić. Nakon čitanja njezine knjige mnoge ranije korištene teze trebat će nužno korigirati kako bi se dobila stvarna slika hrvatske umjetnosti i kroz nju cjelovitije razumjela naša kulturna, pa i politička povijest.